

Термінологічний словник

Алегорія – спосіб художньо-стилістичного зображення, який має в своїй основі приховування конкретної особи (осіб), явищ, предметів під певними конкретними художніми образами: осел – тупа впертість.

Алітерація – поетично-стилістичний прийом добору слів, який полягає в повторенні однотипних за певною ознакою приголосних звуків – в одному чи кількох рядках – з метою посилення, підвищення інтонаційної виразності вірша, а на цій основі – і його емоційності, значеннєвої важливості.

Ампліфікація – стилістичний прийом, який полягає в зумисному нагромаджуванні, нанизуванні однотипних мовних засобів (синонімів, епітетів, порівнянь, антонімів тощо) для підсилення характеристики когось або чогось, доповнення, збагачення висловлюваного.

Аналогія – стилістичний прийом, за якого одне явище розкривається через інше, близьке до нього за певною ознакою.

Анафора, або єдинопочаток – стилістичний прийом, створюваний рефреном, який полягає в повторенні тих самих звуків, слів (інколи й речень) на початку двох або кількох суміжних рядків.

Антитеза – мовний зворот, вислів, у якому різко протиставляються думки, явища, риси характеру, поведінка особи тощо з метою посилення враження від мовленого – сказаного чи написаного.

Антифраза, антифразис – прийом стилістичного вживання слів і виразів у протилежному значенні, часто з іронічним забарвленням, переважно в художньо-гумористичних і сатиричних творах.

Афіксальна стилістика – теорія і практика стилістичного використання афіксальних слів, знання функцій (функції), які закріпились за кожним із афіксів – суфіксом, префіксом тощо.

Афоризм – короткий влучний, оригінальний вислів, узагальнена глибока думка, зручна для запам'ятовування.

Бажальні речення – синтаксичні структури, якими мовець виражає своє бажання що-небудь зробити, сказати, написати, досягнути.

Внутрішнє мовлення – мовлення-мислення кожної особи про себе, про інших, але тільки для себе.

Гармонія мовлення – естетично-стилістична якість мовлення, у якому органічно поєднані його зміст і форма, а також об'єктивне і суб'єктивне.

Гіпербола – стилістичний прийом надмірного перебільшення позитивних або негативних якостей особи (осіб), предмета, дії задля художнього увиразнення їх.

Градація – стилістична фігура, спосіб мовлення, яким забезпечується його логічна й емоційна єдність, поступовість і рівномірність у розгортанні подій, образність і виразність.

Гумор – стилістичний прийом комічного сприймання й відображення смішного в житті, характері людини – найчастіше в доброзичливому, жартівливому тоні.

Демінутиви – виразні стилістичні засоби усного й писемного емоційного мовлення із семантикою зменшеності, пестливості, голубливості, інтимності.

Доречність мовлення – неодмінна ознака стилістично досконалого, довершеного, бездоганного за своїм змістом і структурою мовлення, яка найбільше відповідає тій конкретній ситуації, за якої і задля якої реалізується мовлення.

Експресивні різновиди мовлення – своєрідний вияв мовлення в усіх стилях і жанрах мови. Розрізняють мовлення найбільш звичне (звичайне), урочисте, офіційне, фамільярне, інтимно-ласкаве, гумористичне, сатиричне, саркастичне.

Елатив – стилістичний засіб мовленнєвої інтенсивності, створюваної виражально-експресивними суфіксами, зрідка – префіксами.

Емотивне (емоційне) мовлення – мовлення неконтрольоване, породжуване короткочасними бурхливими переживаннями людини (її люттю, гнівом, жахом, відчаєм або ж раптовою великою радістю).

Емфаза – повторення певного слова (найчастіше початкового) в реченні для його значеннєво-емоційного, отже, й стилістичного виділення, акцентування.

Епіфора – стилістичний прийом, протилежний анафорі; повторення однакових звукосполучень, слів, сполучень слів наприкінці віршованих рядків з метою посилення виразності, мелодійності висловлюваного.

Звертання – інтонаційно виділене в реченні слово або сполучення слів (не член речення), що ним називається істота або персоніфікований предмет, до якого адресується мовлення в його усній і писемній формах.

Імператив – стилістичний засіб, яким виражається розумово-мовленнєва беззастережність, категорична вимога, веління, наказ.

Інверсія – мовленнєво-стилістичний засіб, який полягає в зміні звичайного, усталеного порядку слів у реченні. Певний член речення (інверсований, протиставлений) інтонаційно виділяється і сприймається мовцями як особливо важливий.

Інформація – комунікативно-стилістичний спосіб мислення-мовлення, що виявляється у структурах розповідних речень, якими виражається повідомлення про які-небудь події, чийось діяльність, про все пізнаване чи вже пізнане людиною.

Іронія – прихований глум, глузування; стилістичний прийом, який полягає в невідповідності між прямо висловленим змістом і тією його прихованою сутністю, що легко вгадується.

Каламбур – дотеп, стилістичний прийом, основу якого становить використання різних значень якогось одного слова або кількох семантично різних слів, які схожі фонетично, своїм звучанням.

Кліше – стереотипне, «готове» сполучення слів, яке використовується в певних мовленнєвих ситуаціях, контекстах. Функціонально вони досить активні (особливо в публіцистичному стилі мовлення), у багатьох випадках не позбавлені виразності.

Комунікативно-стилістичні функції – комплекс тих якостей (ознак, прикмет, особливостей) мовлення, яких досягають найдоцільнішим з усіх

поглядів використання мови, її ресурсів у кожній конкретній мовленнєвій ситуації.

Конотація – додатковий семантико-стилістичний відтінок, який накладається на основне значення слова, надає йому певного експресивного, емоційного забарвлення – урочистості, невимушеності, фамільярності тощо.

Культура мови – високий рівень розвитку, нормативності мови, всі її усталені ресурси – фонетично-орфоепічні, лексичні, фразеологічні, граматичні й стилістичні.

Культура мовлення – найраціональніше, стилістично вмотивоване користування всіма мовними одиницями, тобто тим, з чого витворилась культура мови.

Лексика емоційна – стилістично найбільш забарвлена, стосується почуттєвої сфери людини.

Лексика книжна – сукупність слів, які характерні переважно офіційно-ділового й більшості підстилів наукового стилю мови. Вона має своєрідну й виразну стилістичну спрямованість, зорієнтованість.

Лексика офіційно-ділова – лексика офіційно-ділових документів. Стилійстичні функції цієї групи лексики обмежені.

Лексика професійно-виробнича – назви виробничих процесів, матеріалів, знарядь праці тощо.

Лексика розмовна – лексика щоденного побутового використання, характерна переважно для розмовно-побутового стилю мови і мовлення.

Лексика термінологічна – сукупність наукових, науково-технічних тощо термінів, які стилістично найбільш нейтральні й з виразною стилістичною метою використовуються тільки епізодично.

Лексична стилістика – вчення про функції, зумовлені семантикою слів; комплекс знань про стилістичне використання і неповнозначних слів і вигуків.

Логічність мовлення – продумане, виважене, семантично й структурно впорядковане мовлення, сутність якого відповідає усталеним реаліям життя.

Марковані слова – слова, які вживаються переважно в одному чи двох стилях мови, тобто функціонально обмежені. Особливо типові для художнього й розмовно-побутового стилів мовлення.

Методика стилістики – сукупність взаємозв'язаних способів і прийомів найдоцільнішого вивчення й засвоєння стилістичних функцій кожної із структурних одиниць літературної мови.

Методологія стилістики – найзагальніше вчення про методи, способи пізнання й використання усталених у стилістичній системі мови стилістичних функцій мовних одиниць, науково-філософське осмислення їх, трактування, пояснення.

Морфологічна стилістика – вчення про стилістичне використання морфологічних (граматичних) форм слів, про стилістичну своєрідність і важливість слів з певними морфологічними категоріями, значеннями.

Народна етимологія – виразно стилістичне явище, яке пов'язане з переосмисленням і ненормативною перебудовою іншомовних (зрідка й

рідних) слів за зразком фонетично близьких слів рідної мови. Зв'язок між парами таких лексем суто зовнішній.

Норма, нормативність мови й мовлення – найважливіша сутність, ознака всенародної літературної мови і мовлення окремої особи; сформоване у кожного вміння всебічно користуватись мовою в її соціально усвідомлюваних і усталених формах, кожна з яких має статус літературної норми.

Об'єкт стилістики – система стилістичних функцій (стилістем), які властиві всім мовним одиницям (фонемам, морфемам, словам, реченням).

Образність мовлення – спосіб передавання певних понять через художні образи, якими відтворюється не зовсім звичне бачення, сприймання людиною навколишнього світу і себе самої в ньому.

Ораторське мистецтво мовлення – висока стилістична майстерність, досконалість виголошуваних промов, використання задля цього лексичних, граматичних, інтонаційних, мімічних, пантомімічних засобів, які одночасно поєднують у собі глибоку логіку, емоційність висловлювання.

Орфоепічні мовні норми – усталені способи, зразки вимови окремого звука, найрізноманітніших поєднань звуків, які характеризуються, пояснюються у формі мовноорфоепічних правил.

Паралелізм, паралельні мовні одиниці – стилістичний засіб, фігура однакової синтаксичної побудови, розміщення схожих за певною ознакою членів речення або речень, своєрідне дублювання чого-небудь.

Пауза – тимчасова, але завжди стилістично вагома зупинка, перерва у мовленні.

Персоніфікація – троп, стилістичний прийом наділення неживих предметів, явищ природи якостями людини.

Питання риторичне – реченнєва фігура у вигляді запитання, якою не передбачається відповідь.

Повтор, повторення – стилістична фігура, яка полягає в повторенні того ж самого слова з метою виділення якого-небудь явища, ознаки. У поетичному мовленні це рефрен.

Правильність мовлення – повна відповідність мовлення нормам літературної мови, одна з основ мовленнєвої культури.

Предмет стилістики – комплекс лінгвістичних знань про об'єкт стилістики, тобто знань про стилістеми.

Риторика – розділ стилістики, теорія і практика мовленнєвого красномовства, ораторського мистецтва.

Синтаксична стилістика – вчення про стилістичні функції всіх різновидів словосполучень, речень, членів речення, синтаксично нечленованих конструкцій і тих особливих складників речення, які не мають статусу членів речення (вставні та вставлені конструкції, звертання тощо).

Слова-паразити – стилістично, функціонально зайві, небажані, значеннєво безплідні слова, сполучення слів, які затемнюють смисловий сенс сказаного чи написаного.

Стилетвірні ознаки стилю – особливі стильові ознаки (переважно лексичні, фразеологічні, граматичні), певною й особливою сукупністю яких

створюється мовна і мовленнєва своєрідність кожного окремого стилю, його очевидна й менш виразна індивідуальність.

Стилі літературної мови – особливі лексичні, граматичні різновиди мови, кожен з яких становить відносно окрему підсистему мови – з усіма властивими їй мовними одиницями і стилістичними функціями (стилістемами).

Стилізація – стилістичний засіб свідомого переймання й використання своєрідних мовних засобів, переважно лексичних і граматичних, які властиві певному стилю, жанрові.

Стилістема – окрема стилістична функція кожної окремої мовної одиниці – від фонемі і до тексту. З словом, яке не становить терміна, закріпилась, усталилась у мові не одна, а дві, кілька чи навіть багато стилістем.

Стилістика (лінгвостилістика) – розділ науки про мову; лінгвістичне вчення про функціонування й використання мови.

Стилістика загальна – стилістика, яка має своїм об'єктом усі літературні мови; властиві різноструктурним одиницям усіх літературних мов спільні, тотожні або однакові комунікативно-стилістичні функції; загальна теорія стилістики.

Стилістика української мови – стилістичний матеріал мови в межах усіх її стилів і жанрів, відпрацьованість стилістичних функцій кожної мовної одиниці; її здатність виражати певний комплекс думок і почувань, у яких мають потребу всі, хто послуговується українською мовою.

Стилістика українського мовлення – найтипівіше, зразкове, нормативне й комунікативно доречне використання мовцем усього того, що позначається терміном «стилістика мови».

Стилістика порівняльна – галузь знань, у якій досліджується й витлумачується спільне й специфічне в стилістичній системі споріднених чи неспоріднених мов.

Стилістика часткова – галузь знань про стилістичні функції мовних одиниць окремої мови.

Стилістична норма – усталена й суспільно усвідомлювана функція (функції) мовної одиниці.

Стилістична система української літературної мови – уся сукупність стилістичних функцій, які усталились у мові за всіма її одиницями і які закономірно пов'язані між собою, взаємно доповнюють одна одну.

Стилістична структура української літературної мови – комплекс її стилістичних функцій, які зумовлені структурною своєрідністю всіх одиниць сучасної української літературної мови, одиниць, якими вона відрізняється від усіх інших мов.

Стилістичний синтаксис – різновид стилістики, галузь знань про функції словосполучень, членів речення, речень і синтаксично нечленованих конструкцій (слів-речень – стверджувальних, заперечних, питальних, спонукальних, емоційно-оцінних тощо).

Стилістично обмежена лексика – лексика, яка використовується переважно тільки в певній сфері мовлення.

Суржик – різновид мовлення, яке супроводжується спотвореними словами рідної мови або інших мов.

Табу словесне – слова і сполучення слів, використання яких заборонене або обмежене певними позамовними чинниками, причинами (моральними, релігійними, політичними тощо) – марновірством, пересудами, забобонністю тощо або прагненням уникнути в мовленні слів грубих, вульгарних, неетичних.

Тавтологія – стилістичний прийом, який полягає в спеціальному чи непередбачуваному повторенні тих самих, спільнокореневих або близьких за значенням слів. Тавтологія може бути семантично, а отже, й стилістично хибною : *перший дебют*.

Темп мовлення – швидкість вимови елементів мови, її одиниць.

Терміни – здебільшого слова з найменш виявленою стилістичною функцією; їхня визначальна ознака – однозначність, через що терміни найбільшою мірою використовуються в мовленні науковому. Без певної сукупності спеціальних термінів неможливе наукове мислення, жодна із сфер точних і усвідомлюваних мовцями знань.

Точність мовлення – одна з визначальних комунікативних ознак мовлення, яка полягає в тому, що кожному з мовних одиниць потрібно використовувати з тим лексичним значенням, яке вже усталилось у всенародній мовленнєвій практиці. Вона найбільше пов'язана з його нормативністю, правильністю і логічністю мовлення.

Троп – мовностилістичний засіб, який полягає у вживанні слова чи сполучення слів у переносному значенні.

Фольклоризми – стилістично оригінальні й виразні мовленнєві одиниці усної народної творчості, які використовуються не тільки в народно-діалектному мовленні (щоденному, невимушеному мовленні), а й у художніх текстах, у яких ідеться, зокрема, про світосприймання минулого й сучасного.

Фонетична стилістика – лінгвістичне вчення про функцію (функції) окремої фонемі і про поєднання фонем у словах і між словами в межах усїєї мовної системи, а також про функціональний вияв нормативно-дітературної вимови слів, про наголошування слів, про типову інтонацію мовних одиниць.

Фонетичні засоби стилістики – засоби, які виявляються у функціональному використанні потенційних можливостей окремої фонемі (звука) або фонемі (фонем) у слові, словосполученні й реченні; у частотності використання фонем у всіх стилях і жанрах мовлення; у найрізноманітніших фонетичних повторах (рефренах, алітерації, асонансі, анафорі, епіфорах, римі, ритміці, звуковідтвореннях, звуконаслідуваннях тощо).

Частки – слова, які надають окремим словам, словосполученням, реченням певних додаткових смислових, модальних і емоційно-оцінних відтінків або використовуються для утворення форм слова (наприклад, форм умовного способу).

Штамп мови, мовлення – літературні слова, сполучення слів, які здебільшого вживаються традиційно, за досить усталеною мовленнєвою звичкою. Це мовні моделі, звичні для мовлення в межах більшості жанрів публіцистичного

стилю, а також образні, але занадто часто вживані сполучення слів: *чорне золото – вугілля чи нафта*.

Штучна мова – штучно створена мова із своєрідною лексикою, граматикою й фонетичними особливостями. Використовується мовцями як мова допоміжна і з певною комунікативною функцією (есперанто, інтерлінгва, волапюк, ідо тощо).